

РЕГУЛИРАНЕ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВНИЯ СТАТУТ НА КАСПИЙСКО МОРЕ КАТО ЧАСТ ОТ ВЕЛИКИЯ ПЪТ НА КОПРИНАТА

д-р Бойко Георгиев Черковалиев

Дирекция „Външноикономическа политика“, Министерство на икономиката
boyko1954@abv.bg

Анотация: Инициативата Новия велик път на коприната беше представена за първи път през 2013 г. от премиера на Китайската народна република Си Дзинпин. В основата на концепцията е да бъде създадена инфраструктура за свързването на Азия с Европа и Африка. Възможните трасета на Пътя обикалят басейна на Каспийско море. Появата на нови държави след 1991 година промени характера на установените международните договорености за статута на морето-езеро. Повече от 20 години прибрежните държави не могат да се договорят, но:

Нека бъдем оптимисти, че страните от Каспия: Русия, Казахстан, Туркменистан, Азербайджан и Иран са подхождали разумно и инвестирали в продуктивната идея - достигането до решението през пролетта на 2018 година, в гр. Астана да се подпише Конвенция за международно-правния статут на Каспийско море.

Ключови думи: Каспийско море, делимитация, път на коприната,

I. ВЪВЕДЕНИЕ

Великият път на коприната е понятие, зад което 2200 години се крият икономическите, политическите и културните традиции на двете най-големи Цивилизации на земята – тази на Изтока и Запада.

Инициативата *One Belt, one Road*, която стана популярна като „Новия път на коприната“, беше вписана дори в обновения устав на управляващата партия в Китай.

Вариантите на очертаванията на възможните трасета на Новия Велик път на коприната по интересен начин обикалят района на Каспийско море.

Този богат на енергийни носители район остава в средата на Великия копринен път. След разпада на Съветския съюз (декември 1991) се появиха нови суверенни държави. Това поставя остро въпроса за правния статут на морето-езеро и включване на човешкия и енергиен ресурс на региона в икономическите стратегии световните политически играчи.

Днес Каспийския регион би могъл да бъде модел сътрудничество при достигане на договореност за разумното използване богатствата му.

II. МЕТОДИКИ

За изследване и анализ са използвани следните методи:

1. Метод на сравняването или компаривистика или компаративен метод от (*engl. compare, fr. comparer, сравнявам*), основан на сравнителен анализ на събитията, [„Политика США в Каспийском регионе: Азербайджан, Казахстан и Туркменистан“, автореферат, Гилъмутдинова, Д. А.]

2. Ивент-анализ събитен анализ, от (*engl. event, fr. évènement събитие*,) анализ, позволяващ да се проанализират явленията на примера на конкретни събития;

3) Дискурсивен метод, основан на анализа на изказвания, речи, пресконференции и др. публични изяви на представители на икономическия, военен, политически и интелектуален елит от различни държави по основни проблеми на Каспия;

4) Структурен анализ, позволяващ да се отделят системообразуващите фактори от изследвания въпрос и да се обобщат получените резултати [22, 23].

III. ИЗЛОЖЕНИЕ

III. 1. Великият път на коприната

Великият път на коприната е система от търговски пътища, през които са преминавали керваните от Китай за Европа, възникнала около II век преди новата ера. Пътят на коприната по суша започва от град Чанан (сега град Сиан), възлова точка в Синдзяно-Уйгурския автономен район на Китай и завършва в Рим.

Основните маршрути са преминавали през територията на съвременен Китай, Монголия, Киргистан и Казахстан, Узбекистан, Туркменистан, Индия, Иран, Турция, кавказките страни, Гърция и Балканите, включително и България, Италия.

В същност *Великият път на коприната* се е развил двупосочно чрез съединяването на двата пътя – единият от Европа, през страните на Средиземноморието до Средна Азия, до съвременните земи на Туркменистан. Тази част е измината от древните елините и воините на Александър Македонски по време на завоевателните му походи. Неговият военначалник, Демодам достига до бреговете на Каспийско море и река Сърдаря. Другата част, идваща от Изток, от Китайската империята на династията Хан, достига в районите в Средна Азия, в районите на Самарканд, Бухара, Хива. Названието е свързано с драгоценната в онези времена стока *коприната*. Благодарение на нея се запознават двата свята: Западът и Изтока

Европейската част на условно започва от Рим (*всички пътища водят към Рим*) и Венеция през Средиземно море излиза на сирийските брегове. От там през Месопотамия, Северен Иран, Средна Азия към оазите на Източен Туркестан и нататък Китай. Посоката на стоките от Великия път на коприната пътуват основно от изток на запад. Двата пътя – този от Китай на запад и този от изток се срещат по бреговете на Каспийско море и съвременната територия на Туркменистан и Узбекистан [37, 38].

Научното понятие *Път на коприната* е въведено в географската наука от немския изследовател *Фердинанд Паул Вилхелм фон Рихтхофен* от Карлсруе. Така той нарича системата от пътища, свързвайки различните части на евразийския материк. През 1860 г. имайки шанса да е член на делегация на пруския граф Фридрих Албрехт за сключване на търговски споразумения с Китай, Япония и Сиам, се среща с първи път с културата и икономиката на Източна Азия. Тогава, за първи път, през 1877 година Фердинанд фон Рихтгофен в своя класически научен труд „Китай“ употребява това понятие [39].

Стоките не са единственото нещо, което пътува по пътя. Най-ранните пътешественици носели техните езици и литература, наука и изкуство, строителство. Народите от този регион имат водеща роля в разпространението на писмената реч, знанията по алгебра, геометрия и астрономия, на световните религии, множество културни и технически достижения.

III. 2. Стоки на Великия път на коприната

Главна стока е била коприната. Коприната, както е модерно да се казва сега е „стока с висока добавена стойност“. По-голямата част от търговията по „Пътя на коприната“ е била извършвана като маршрутът е бил разделян на етапи и местните търговци са прехвърляли стоките по „пътя“ без да пътуват на големи разстояния.

В рамките на тази мрежа, има търговци, които работят в едни и същи граници и територии, които имат обща валута и единни търговски практики“. Познаването на „Пътя“ по целия маршрут от Средиземно море до Китай не е било толкова важно за повечето от търговците, които са работили по „Пътя на коприната“.

Фактите показват, че транзакциите са били извършвани в много местни пазари, като при това парите в брой не са играли голяма роля. Макар, че монети от династията Хан (206 г.пр.н.е. - 220 г.сл.н.е.) са били открити на много места в Централна Азия, изглежда че коприната е била предпочитано средство за размяна.

Поръчки за покупка не са съществували по това време, но са съществували групи от търговци в различни времеви периоди, които са поддържали кореспонденция и са предоставяли кредити. Банковата система е процъфтявала по целия „Път“ посредством мрежа от местни бизнесмени.

Тази форма на банкови услуги е оцеляла и в днешно време, но за външния човек е трудно да проследи пътя на парите. Ето защо разследващите терористичните атаки от 11 септември твърдят, че аналогични методи е възможно да са били използвани за пренасяне на парите през мрежата на организацията Ал Кайда.

III. 3. Съвременни измерения на древния път на коприната – новата икономическа стратегия на китайската дипломация.

За плановете на Китайската народна република да създаде „икономически коридор на Пътя на коприната“ през страните от Централна Азия съобщи през септември 2013 г. председателят на КНР Си Дзинпин в Казахстан. По време на обиколката из Централна Азия, Си Дзинпин подписа с държавните лидери договори за над \$60 млрд., свързани с добив на природни ресурси в тези страни и тяхното транспортиране.

Китайската народна република учреди фонд с \$16.3 млрд. държавни средства, за да финансира инфраструктурата за търговия с други страни, съобщи Bloomberg, като се позова на китайски източници, участвали в разработката на плановете. [37]

Средствата от фонда ще бъдат насочени към строителство и разширяване на тръбопроводи, магистрали и жп пътища в провинции в Китайската народна република. Инвестициите ще са съобразени със стратегията на страната за развитие на сухопътните и морски маршрути за търговия на Китай с Европа – т.н. нов Път на коприната. [29].

III. 4. Маршрут на новия път на коприната

Континенталният път на коприната се разделя на северен и южен, като и двата започват от търговските центрове в Северен Китай. Северният път преминава през Северен Казахстан, като заобикаля Аралско море и северните брегове на Каспийско море, през Волжка България и достига Кримския полуостров, а оттам през Черно море и Мраморно море или Балканите до Венеция и Рим.

Южният път преминава през Туркестан, Хорасан, Иран и Месопотамия, а оттам през съвременната територия на Сирия към Средиземно море или през Египет към Северна Африка. През Черно море минава едно от разклоненията на средновековния Път на коприната свързващо Европа през Кавказкия регион и Централна Азия с

Китай. Днес по това направление минава трасето на трансконтиненталния транспортен коридор ТРАСЕКА (TRACECA, TRANsport Corridor Europe Caucassus Asia, Транспортен коридор Европа – Кавказ – Азия).

Днешният „Път на коприната“ може да се нарича още „железният път на коприната“ и е поредица от пътища и железопътни магистрали. 6000-километрова железопътна линия, която трябва да свързва гр. Синдзян – Уйгурски автономен регион на Китай с Киргизстан, Таджикистан, Узбекистан, Туркменистан, Иран, Турция и България, е на прав път да се реализира, съобщава People daily. [29] Сега е готова само част от този нов железопътен път - отварянето на тунела под Босфора, който генерира огромен поток от транзитни товари и пътници.

През юли 2014 г. шефът на администрацията на руския президент Путин – Сергей Иванов, предложи Пътят на коприната да бъде съединен с Транссибирската магистрала и Байкало-амурската магистрала (БАМ), за да се съживи икономиката на Русия и Китай [37].

В България продължението на Пътя на коприната е по линията на транспортен коридор №8 – Бургас – Вльора, Албания.

В предложения нов път на коприната и в двата варианта, прави впечатление, че басейнът на Каспийско море остава в средата на трасетата.

Случайно ли е това ?

Този богат на въгледороди район не е заобиколен, напротив оценено е неговото стратегическо значение като основен енергиен източник по направлението от Китай до Европа. За да се премине през акваторията на Каспийско море е необходимо разрешаване на въпросите за териториалното разделение (делимитиране) на този воден басейн [17, 21,30].

Така възникват въпросите за:

III. 5. Юридическия статут на Каспийско море и позициите на прикаспийските държави

Въпросите на правния статут на Каспийско море и неговия богат на природни ресурси стават все по-актуални в рамките на геополитиката

Един от най-големите актьори в играта за раздела на Каспийско море и географски близки до Европа и конкретно до Европейския съюз е Руската федерация. Руско-европейските отношения са противоречиви и непостоянни особено в енергийната област.

ЕС предлага нови проекти на тръбопроводи в обход на Руската федерация. Целта е ясна – стремеж за намаляването зависимостта на Европа от руския нефт. Логично е защо, такива големи проекти като Набуко (Nabucco) се оказаха заложенници в голямата политическа игра в региона и проектът се отложи за неопределено време.

От 2004 година ЕС предлага и развива със страните от региона политика по програмата за *Източно партньорство*. Най-тесни са връзките изградени с Грузия и Азербайджан.

Републиките от Централна Азия - Казахстан и Туркменистан са определени в Стратегията на ЕС за Централна Азия като съседни на съседите (2007 г.), т.е. те всъщност се вписват в посоката на европейската дипломация като най-източен край на сътрудничество.

III. 6. История на статуса на Каспийско море

Дълги години, до разпадането на СССР, статутът на Каспийско море се определяше от подписания между Русия и Персия договор от 26 февруари 1926 г. и между СССР и Иран договор от 25 март 1940 г.

В съответствие с тези договори само морски съдове на тези две държави могат да плават в Каспийско море, да имат свободно корабоплаване и риболовство.

Както заявява руския министър на външните работи Сергей Лавров, докато статутът на Каспийско море е неопределен, необходимо да се придържаме към съветско-иранските договори от 1921 и 1940 години.

Подтекстът на това изказване е ясен: Русия и както Иран не желаят подялбата на Каспийско море на национални сектори, както искат новите играчи на каспийското крайбрежие от Астана и Баку, *първо*, ще се открият възможности за построяването на газопроводи от Казахстан и Туркменистан в Азербайджан и по-нататък в направление към Турция, чрез заобикаляне на Русия и Иран. *Второ*, тогава новите крайбрежни държави биха могли да поканят САЩ и други страни от НАТО „да внесат своя принос в укрепване „безопасността“ на Каспия [33].

Въпросът за ясно териториално разграничение на водната шир никога не е бил поставян нито от Москва, нито от Техеран. С договора от 1935 г. е установена единствено 10-милната крайбрежна риболовна зона. В останалата част на Каспийско море риболовът е свободен както за съветските, така и за иранските кораби.

На практика между СССР и Иран все пак съществува някаква условна водна граница, съвпадаща с линията Астара (Азербайджан) – Хасан-Кули (Туркменистан). От 1934 г. тази граница е трасирана от съветските военно-въздушни сили по въздух, а от 1954 г. – и от съветския военен флот по вода. Иранските кораби са длъжни да искат специално разрешение, за да преминават на север от линията Астара-Хасан-Кули. След 1949 г. Съветският съюз на практика нарушава договорите от 1935-та и 1940-та г., като започва да добива нефт в днешната азербайджанската част на Каспийско море отвъд пределите на прилежащата 10-милна крайбрежна зона През 1982 г. СССР едностранно обявява тази линия за своя държавна граница. [1]

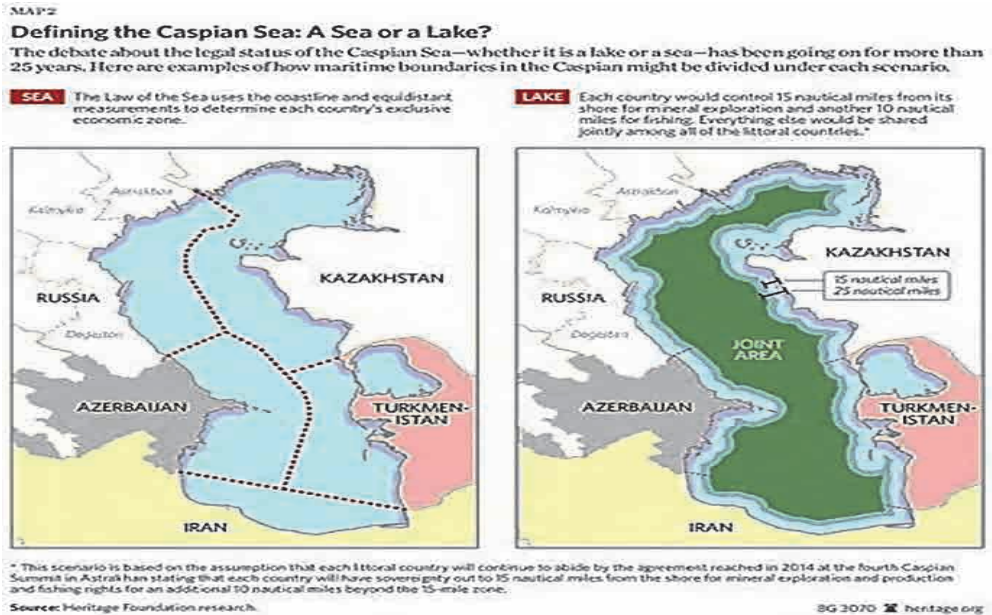
Особена група първоизточници са нормативно-правните документи подложени на анализ. Към тях трябва да съотнесем договорите, съглашенията, съвместните изявления между прикаспийските страни. Авторът е анализирал 16 от тях [1-16]. Тези документи са отправна точка за решаване на проблема с правния статут на Каспийско море и в същото време, да помагат да се идентифицират редица други нерешени въпроси.

Според договорите от 1921 - 1940 година е трудно да се прецени за какъв воден обект договарящите се страни са съгласували своите позиции – *за море или езеро?* Страните юридически са определили само факторът затвореност, а не неговото състояние. В договорите не са провеждани разговори относно разграничението на неговите води (акватория) и дъното. Договорната практика в тези времена не си е поставяла задачата да определи статута на Каспия. Двете прибрежни страни са предпочели да използват принципа на „*sui generis*“, т.е. за създаването специален статут и режим на каспийските води, отговорящ на техните военно-политически доктрини. По този начин, това е изключвало достъп на трети страни в проблемите на Каспийско море [1-16, 19].

III. 7. Положение и физикогеографски данни за Каспийско море

7.1. Разположение:

Каспийско море е разположено на Евразийския континент, между Европа и Азия. Има форма на буквата S и в протегание по направление север-юг е дълго 1200 км. От запад-изток, ширината се изменя от 195 км. до 435 км., средно 310-320 км.

Каспийско море граничи със следните държави: с Руската федерация на запад и северозапад (Дагестан, Калмикия и Астраханска област), дължина на бреговата линия 695 км., на север и северо-изток с Казахстан, с дължина на бреговата линия 2320 км., с Туркменистан – на юго-изток и дължина на бреговата линия 1200 км., с Иран – на юг с дължина на бреговата линия 724 км., с Азербайджан – на юго-запад и дължина на бреговата линия 955 км.

7.2. Площ, дълбочина и воден обем

Площта и обемът на водата в Каспийско море варират значително в зависимост от колебанията в нивото на водата. Когато нивото на водата – 26,75 m площта е около 392 600 кв. км., обемът на водата – 78 648 куб.км., което е около 44 % от световните запаси на езерни води. Максималната дълбочина на Каспийско море е в Южен Каспийски басейн, на 1 025 метра от повърхността му. По отношение на максималната дълбочина Каспийско море отстъпва само на Байкал (1 620 m) и на Танганика (1 435 m). Средната дълбочина на Каспийско море, изчислена от батиметричната крива, е 208 метра. В същото време северната част на Каспийско море е по-плитко, максималната му дълбочина не надвишава 25 метра, а средната дълбочина е 4 метра.

7.3. Колебания на водно ниво

Нивото на водата в Каспийско море е подложено на значителни колебания. Според съвременната наука през последните 3 хиляди години амплитудата на промените във водното ниво на Каспийско море е била 15 метра. Инструментално измерване на нивото на Каспийско море и систематични наблюдения на колебанията му се извършват от 1837 г., през това време най-високото водно ниво е регистрирано през 1882 г. (-25.2 m), най-ниското през 1977 г. (-29.0 m), от 1978 г. насам водното ниво се е увеличило, а през 1995 г. достига ниво от -26,7 м, а от 1996 г. отново се наблюдава тенденция към намаляване. Причините за промяната на нивото на водата в Каспийско море са климатични, геоложки и антропогенни фактори.

III. 9. Правен статут

9.1. Решението на въпроса за правовия статут на Каспийско море в значителна степен зависи от това какъв е правният статут на това пространство до разпадането на СССР [1-16]. В следващите периоди международна правна доктрина от XIX – началото на XX век, обръща много малко внимание на правния режим на Каспийско море [34]. По-често Каспийско море е класифицирано като затворено вътрешно море или езеро.

Що се отнася до море, заобиколено от територията на няколко държави, никоя от тези държави не може едностранно да определи правния режим. Смятало се, че Каспийско море и бреговете му принадлежат към Русия и Персия, а според Тукманчайския мирен договор между Русия и Персия през 1828 година Персия не може да има военен флот в Каспийско море.

По този договор Каспийско море е *затворено*. Въпреки, че е заобиколено от територията на две държави. Шаха на Персия, се съгласява, с изключителното право на Руския император да поддържа военни кораби в Каспийско море и никаква друга власт не може да разполага с военни кораби.

В тази връзка, както се подчертава от известния руски юрист Ф. Ф. Мартенс „Каспийско море е предмет само на законите на руските власти.“ По този начин, в международната правна доктрина съществува общото мнение е, че Русия въз основа на подписания с Иран през 1813 г. и 1828 г. договори са придобива изключителното право по отношение на Каспийско море.

В тази връзка, ние не можем да се съгласим с решението, както и на вътрешната, така и на западната международна правна доктрина на мнение, че само Русия през първите 30 години на XX век да определя едностранно правния режим на Каспийско море.

Настъпили в Руската Октомврийската революция доведе до някои промени в руско-ирански отношения, включително по отношение на правния режим на Каспийско море. На 26ти февруари, 1921 подписа Договора между РСФСР и Иран. [21]

Договорът предвижда задълженията на Русия и Иран да не позволяват по-специално да се създават или пребивават на нейната територия организации или групи или лица, чиято дейност би била насочена срещу Русия или Персия.

Свободата на корабоплаването е била предоставена само за руски и ирански кораби. Развитието на различни отношения между СССР и Иран, включително и в областта на корабоплаването и риболова, довежда до подписване на споразумението, което по-подробно да регулира съветско-иранските отношения, относно, по-специално, използването на Каспийско море.

Всъщност договорите, които са в сила до настоящия момент от 26 февруари 1921 г. и 25 март 1940 г., определят модерния правен режим на Каспийско море [1-16].

9.2. Решаването на правовия статут на Каспийско море е невъзможно без отчитането интересите на страни извън петорката крайбрежни държави.

Днес каспийският регион включва подрайон Кавказ, който с Русия и Азербайджан (и тук не може да се пренебрегне влиянието на други кавказки държави от Грузия и Армения).

Централноазиатският подрегион, включително страни като Казахстан и Туркменистан (с несъмнено гравитация на Узбекистан и Таджикистан за тях); и южния подрегион, чийто център е Иран, както и активно влияние върху събитията в него Турция и страните от Закавказзия [36].

От 11 септември 2002 година районът е и специален интерес на емисари от САЩ и Европа.

Въпросът за Каспийско море е поставен на върха на Г-8, където Русия е критикувана за енергийна монопол в Европа [17].

Стивън Ман (специалист по „контролиран хаос“) от Държавният департамент на САЩ и специален преговарящ за Нагорни Карабах и конфликти в Евразия, е изпратен в Баку със задача относно дипломатията в енергийния сектор на Каспийския басейн [18, 27].

III. 10. Влияние географския статут на Каспийско море при делимитацията на континенталния шелф

През цялата история на човешката цивилизация възникват конфликти и избухват войни за притежаването на определена територия. Това налага създаването на международни правни норми, които регулират отношенията между субектите на международното право. С развитието на науката и технологиите става все по-достъпна и полезна за проучване и експлоатация на отдалечени райони, които не са под суверенитета на конкретна държава и е общото наследство на човечеството, като в открито море и въздушното пространство, Антарктида и Космоса. Във връзка с това съществуват правила, които определят правния режим на тези пространства и способността на субектите на международното право за тяхното научно изследване и икономическо използване. Този процес продължава да се развива в настоящия момент [34, 41, 42].

Въпросите за територията винаги е бил един от най-острите в международното право, защото територията не е просто пространство, а необходим атрибут на държавата, материалната основа на жизненоважната дейност на хората, които я обитават [1-16].

Международното право познава четири вида режими на териториите: териториален суверенитет; територия, която не е подчинена на която и да е държава или група държави, имаща свой собствен статут (например, мандатни и доверителни територии); *res nullius* (земя на никого) и *res communis* (територия, принадлежаща на всички) [19].

Понятието „режим“ („правен режим“) означава набор от правила, регулиращи определен феномен в рамките на основните разпоредби, които представляват правното основание за всяка пространствена категория. Последното в Конвенцията от 1982 г. се обозначава с понятието „статут“ („правен статут“).

За да се избегне объркване, термините „режим“ („правен режим“) и „статут“ („правен статут“) следва да се използват като еквивалентни. С други думи, правната яснота по отношение на определена територия може да бъде постигната единствено чрез едновременното анализиране на нейната правна същност и правен режим [31, 34].

Юридическата яснота по отношение на определена територия може да бъде постигната единствено чрез едновременното анализиране на нейната правна същност и правен режим.

В международната практика съществува и проблем, свързан с определянето на географското положение на територията и нейното влияние върху процеса на очертаване на териториите. Предлагаме да разгледаме този въпрос по примера на Каспийско море. В постсъветското пространство се формират нови независими държави, а Каспийско море, което близо 250 години е зона на руско-ирански политически и икономически интереси, се превърна в зона на внимание на по-широк кръг от теми на международното право. Азербайджан, Казахстан и Туркменистан се присъединиха към основните участници в региона. [1-16]

Дължината на бреговете по периметъра е над 6400 км. Каспийско море е един от най-важните рибни промишлени водоеми в Евразия. Но основният стратегически важен интерес за каспийските държави е в богатите въглеводородни депозити: Каспийско море има по-малко от Персийския залив петролни резерви, но два пъти повече от Северно море. Производството на петрол е само една част от програмата за развитие на каспийския шелф. Другата част са доставките на минералните ресурси на Каспия до световните пазари: до черноморските пристанища на Русия, Грузия, Турция,

Сложността се крие в нейния спорен географски статут, а именно неговата различна интерпретация както на море, така и на езеро [34, 36].

Въпросът за международният правен статут на Каспийско море беше активно обсъждан в рамките на многостранните и двустранни срещи на каспийските държави, като се започне от октомври 1992 г. до наши дни. През този период не можа да се установи адекватен международен правен статут на Каспийско море, тъй като не е било възможно да се постигне консенсус при определянето на състоянието на басейна – *море или езеро*? Дебатите по този чисто географски въпрос стават все по-остри [6]. Каспийско море е толкова голямо, че то има някои признаци на море. Тук, както и в моретата, се наблюдават зонирание на климата, топли и студени течения.

Позицията на Казахстан е да се признае, Каспийско море за затворен басейн, попадащ под влиянието на норми и принципи на Конвенцията на ООН по морско право от 1982 г. (чл. 122 и 123) [1-16]. По този начин Каспийско море се разделя на съответни зони (териториални води и изключителни икономически зони) с разширяването на суверенитета на крайбрежните държави.

Казахстан предлага да се установи: [30].

1. суверенното равенство на правата и спазването на интересите на крайбрежните държави при използването на природни водни ресурси и изключването на привилегиите на една държава спрямо другите;
2. сътрудничество на каспийските държави в развитието и използването на водните ресурси;
3. отговорност за дейности, които причиняват щети на екосистемата на Каспийско море;
4. използване на морето за мирни цели;
5. свобода на мирното корабоплаване и авиацията;
6. опазване на околната среда и биологичното разнообразие на водния басейн [22].

Туркменистан се застъпва за разделянето на Каспийско море по национални сектори, по общо приета „средна линия“ без да е посочено ясно дали е *море или езеро*. Като се има предвид, че максималната ширина на Каспийско море не надвишава 200 морски мили, външните морски граници на изключителната икономическа зона преминават средната линия на противоположащите държави, т.е. границите навлизат в територията на отсрещната държава. Това пречи на прилагането на договорна и съдебна практика на обичайното право на другите държави за брега на *морето-езеро* [15, 16].

Ислямска република Иран заема специална позиция по отношение на Каспийско море. На Иран е безразлично да се изясни дали Каспийско *море или езеро*, той се интересува само от съображения за безопасност и премахване на заплахите, които произлизат от присъствието в региона на Каспийско море на западните компании. Ето защо, иранските власти редовно настояват за утвърждаване на режим на секторна собственост в басейна, което следва от съдържанието на разпоредбите на съветско-иранските споразумения през 1921 и 1940 години [29].

Азербайджан смята, че Каспийско море е най-обикновено гранично езеро. Същността на тази позиция произтича от географските характеристики дадени от азербайджанския академик К. Гюл още през 50-те години на XX век: „Каспийско море е най-голямото езеро в света. Поради своя размер и солеността на водата и, че още древността е получило название „*море*“, така че, традиционно Каспийско се счита за море“. Но историческата традиция не може да служи като отправна точка за решаване на правни проблеми.

Не може да служи и като критерий за определяне на правния статут на Каспийско море. Международно правните актове не вземат под внимание размера на акваторията за класификацията дали е *море или езеро*.

Основен принцип за класифициране на един водоем като „море“ или „езеро“ в съответствие с Конвенцията на ООН по морско право от 1982 г. е естеството на неговото свързване със Световния океан [8].

III. 11. Принципи на разделяне

Днес има много възможности за разделяне на водната площ и всички от тях могат да бъдат разделени на две групи:

- според един от тях Каспийско е *море*,
- от друга – *езерото*.

Следователно съществуват различни принципи на разделяне.

Първият принцип. Ако приемем определението, че Каспийско море – е море, и след това се прилага разделянето на водите ще трябва да бъде по международни морски конвенции като Конвенцията за териториалното море и прилежащата зона. Въпреки това, неговите физическо-географските особености, Каспийско море не е море, което обаче не означава, че не може да бъде признато за такова със съгласието на всички пет крайбрежни държави. Предоставянето на статут на „море“ този вариант всека Каспийско държава има суверенни права за териториалните води от 12 мили (континентален шелф).

Втори принцип. В случай, че част на Каспийско море на езерото трябва да бъде на принципа на *средната линия*, която е строго определена от север на юг, и прави линии, свързани с изходна точка на брега на държавните граници на крайбрежните държави. В този случай юрисдикцията на дадена крайбрежна държава ще обхваща цялата водна площ.

Езерото в юридически смисъл няма категории като икономически зони, континентален шелф, териториални води. Това се отнася за вътрешните води – суверенни територии на крайбрежните държави, за които не се прилага международният режим [34]. Създаване на режим правна граница за езеро е от изключителната компетентност на крайбрежните държави и очертаване на границата на езерото може да се направи само по взаимно съгласие на всички крайбрежни държави [35].

III. 12. Разделяне на Каспийско море: варианти

Ако Каспийско море се разделя като обикновено езеро, тогава дъното и водата ще бъдат разделени на национални сектори. Никога не е имало такъв ред в Каспийско море. За Русия разделянето само на дъното е по-приемливо, но не и акваторията. Повечето от предложенията все още са ограничени до линии с еднакво разстояние от брега.

Има предложения от бившите съветски републики да разделят каспийските води на СССР между тях и да оставят на Иран това, което имал преди 1991 година. Тогава се разглежда „границата, наречена Ягода“ по името на съветския комисар по външни работи Хенрих Ягода). Тогава Иран получава около 11% от сегашната площ на Каспийско на юг от тази линия. За Иран това не е достатъчно, а и въпросът за това как да се раздели останалото море остава нерешен. Като оставим настрана колко са справедливи тези възможности, трябва да кажем, че те са неприемливи за Иран [29].

Иран предлага: Според това предложение всяка от петте Каспийски страни да получи 20% от района на Каспийско море. За да не тревожи съседите си с размисли върху това, какво означава точно 20%, иранската страна е определила собствения си дял. Той е ограничен по линията Астара – точката, наречена Мирза Кучек-хан (герой на Гражданската война в Персия) – река Атрек. Разделянето на останалата част от Каспийско море Иран оставя на преценката на бившите съветски републики [29].

Туркменистан развива свой собствен подход към разделянето на морето. Той се свежда, до определяне на координатите на средната линия по метода на равностоящите точки, но по географска ширина. Ако използваме разделяне по такъв начин, за дадената географска ширина – 40°, 20' с. ш. границата на азербайджанското крайбрежие ще бъде три пъти по-близо от брега на Туркменистан [15,16].

В сравнение с обозримото минало, морското пространство се е променило с 10%, поради движението на бреговете, тъй като склоновете на дъното ще се различават значително. Бреговете на Каспийско море се движат по различни начини. За да се съобразят с този принцип на разделяне, ще е необходимо да се осигури годишно преразпределение на Каспийско море, което е напълно неудобно.

Може би има и други идеи, но те са всички се свеждат до едно нещо: как да се получи повече от обещаваща петрол дънна част. Безпристрастно Каспийско море да бъде разделено само на научна основа. Това е единственият начин всяка позиция на Каспийско море да остане на мястото си. Така че, би било по-удобно да се разделят дъното на Каспийско море между крайбрежните страни по същия начин, по който са разделени езерото Чад и Мъртво море, т.е. геодезически начин.

Идентифицирането на границата между притежанията на съседни държави с геометричното локализиране на точки, еднакво отдалечени от техните брегове, вероятно може да се счита за най-справедливото решение. Директно този метод в Каспийския регион е неудобен, тъй като изисква бреговата линия да не променя позицията си. Трябва да има фиксирана референтна линия.

Ако би могло прикаспийските държави да се договорят за постоянна, неизменяема отчетна линия и за правилото за равноотдалечеността от нея, това би могло да стане солидна основа за регулиране на споровете при разделянето на Каспийско море и напълно за съответства на общоприетите норми на международното право [25].

След това геодезическите граници на националните части на Каспийско море ще споделят само дъното, ресурсите на дъното и подпочвената под него. Акваторията на Каспийско море, с всичките му обитатели и растения и животни, които не са свързани с дъното, ще остане обща собственост. Правилата за опазването на този безценен актив, правилата за управлението му, неминуемо трябва да бъдат еднакви за всички каспийски страни. Учените са готови да изработят тези правила, разчитайки на познанията си за природата на Каспийско море. Разбира се, ще бъде много трудно да ги приложим, но най-накрая стане възможно решаването на граничните въпроси по естествено научен път, не чрез конвенционални понятия.

В исторически план водите на Каспийско море все още не са били делени [32]. Те са формално отворени за плавателните съдове от СССР и Иран до 1991 година.

III.13. Прогнозни варианти

По нататъшното развитие на събитията по преговорите за делимитация могат да се развият по следните сценарии:

1. Голяма е вероятността да се изработи особен правов статут на Каспийско море. Като най-приемлив са вариантите за рамково решение на проблемите или пакетно-комплексно решение на делимитацията.

2. Има и определена вероятност статута на Каспия да се определи с помощта на Международния съд. Такъв подход е предлагал Азербайджан. Има и прецеденти в практиката: Международния съд раздели Северно море. За този процес ще е необходимо поне 5 години време и през този период не бива да се извършва никаква дейност, до произнасянето на съда. Освен това върху акваторията Северно море се разпространява Конвенцията на ООН по морско право, а Каспийско море е *езеро* и на него не се разпространява Конвенцията на ООН [28].

3. Има основания да се предполага, че Прикаспийските държави ще си направят взаимни отстъпки. Аз мисля, че те биха могли да възприемат модифициран вариант, да не разделят *морето-езеро* по национални сектори, а на зони с функционална юрисдикция. В тези зони крайбрежната държава ще имат изключителни права. Остава една обща международна зона за тях. Има прецеденти: съществуват квоти за биологическите ресурси на Каспийско море, така се разпределят минералните ресурси на Персийския залив.

4. Не бива да се изключва и опцията за военно решение на въпроса, *Ultima radio regnum*. Става дума не разделяне на воден басейн, а за третия по величина в света резервоар на нефт, газ и милиарди долари печалба, възможности за политическо и икономическо доминиране в стратегически район на света [10].

Както и да се развият събитията около делимитацията на Каспийско море страните от петорката ще трябва да се договорят. Днес доминират конюнктурни интереси, подклаждани от външни сили. На някой е нужен ясно определение на статута на Каспия, на друг правен вакуум.

Едно е ясно за да тръгнат инвестиционните проекти, енергийните проекти, строителството на магистрали по *Новия Велик път на коприната*, са необходими ясно определени граници на спорния воден басейн.

Предстоящо е подписване на Конвенцията през пролетта в Астана, Казахстан.

IV. ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Може да заключим и направим следните изводи, като отговорим на въпроса какво представлява Каспийско море?: „Модел на сътрудничество или модел на раздора“?

Едно от важните направления на регионалната политика за Русия е районът на Каспия. До 90-те години на миналия век Каспийско море беше вътрешно море за СССР. Сътрудничеството се определяше на двустранна основа с Иран.

Нещата се измениха радикално след разпадането на СССР. Вместо двете предишни държави, СССР и Иран се появиха 3 нови прикаспийски държави: Азербайджан, Казахстан и Туркменистан. Те естествено имат основания да претендират за съответните сектори от Каспия и преразглеждане статута на този закрит воден басейн.

Освен това в региона се сблъскаха противоречивите един на друг или просто изключващи се понякога интереси на петте прикаспийски държави както и тези на някои световни играчи: Още през 1997 година, САЩ обявиха Прикаспие за зона на своите национални интереси, на Китай, Обединеното кралство, ЕС, Турция, Украйна и Грузия, Саудитска Арабия, Узбекистан [2, 3, 4, 5].

Бяха необходими повече от 25 години за да се изчистят противоречията и стигне до подписването на конвенцията за делимитацията на Каспийско море [26].

Авторът разглежда идеята на Китайската народна република за *Новия път на коприната*, като стимулираща при разрешаване на правовия статут на *морето – езеро* и ползването на неговите богатства в бъдещето икономическо сътрудничество.

Какви вероятно ще са основните принципи на подписаната Конвенция?

Това става известно от изявленията на президентите на прикаспийските държави още на IV Каспийска среща Астрахан 28 септември 2014 г.[10].

Главни резултати в процеса на подготовката на Конвенция за правния статут на Каспия са:

- основни принципи за действие на прикаспийските държави. В резултат на преговорите са изработени точни формулировки за разграничаване на водните пространства, дъното, недрата, режима на корабоплаването и рибарството.
- По-голяма част от акваторията на Каспийско море остава за общо ползване само на договарящите се държави. Така са изключени всякакви недоразумения и напрежения в междудържавните отношения, каквито биха появили при различно тълкуване режима на каспийските води.
- Закрепен е един основополагащите за осигуряване на стабилност и безопасност принцип: право да пребивават в Каспийско море имат само въоръжените сили на прибрежните държави. Такъв режим има исторически precedent и няма да се променя.
- Всички въпроси на региона ще се решават изключително в кръга на страните от „петорката“, притежаващи суверенни права по отношение на Каспийско море и неговите ресурси.

В настоящия етап Каспийският регион би могъл да бъде модел сътрудничество при достигане на договореност относно разумното използване богатствата му.

От 06 февруари – до 01 март 2018 г. в Москва се проведе 50-тото заседание на Специалната работна група (СРГ) по разработка на Конвенцията за правния статут на Каспийско море на ниво заместник министри на външните работи прикаспийските държави

Заседанието е посветено на реализацията на решението на Съвещанието министрите на външните работи на прикаспийските държави (Москва, 04-05 декември 2017). На заседанието на СРГ е направена проверка на текстовете на проекта за Кон-

венция относно правовия статут на Каспийско море на руски, фарси и английски езици с цел нейната окончателна готовност за подписване на предстоящата Пета каспийска среща на високо ниво.

http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/3103635

Тази статия е завършена редакционно към Великден 2018 година. Да се надяваме, че при нейната презентация към 01-02 юни 2018 г. ще може да заключим, че конвенцията за делимитация на Каспийско море е подписана.

Литература:

Литература – правна база: договори, споразумения, заявления

- [1] Договор между Российской Социалистической Федеративной Советской Республикой и Персией подписан в г. Москва 26.02.1921 г. // Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства. – 1921. – № 73, стр. 597;
- [2] Договор о торговле и мореплавании между СССР и Ираном подписан в г. Тегеране 25.03.1940 г. // Сборник торговых договоров и соглашений по торгово-экономическому сотрудничеству СССР с иностранными государствами (на 1 января 1977 года). Т. 1. – М.: Экономика, 1977. С. 301–313;
- [3] Соглашение между Российской Федерацией и Азербайджанской Республикой о разграничении сопредельных участков дна Каспийского моря заключено в г. Москве 23.09.2002 г. // Собрание законодательства РФ. – 2004. – N 21, стр. 1978;
- [4] Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Казахстан о разграничении дна северной части Каспийского моря в целях осуществления суверенных прав на недропользование заключено в г. Москве 06.07.1998 г. // Собрание законодательства РФ. – 2003. – N 47;
- [5] Соглашение между Республикой Казахстан, Азербайджанской Республикой и Российской Федерацией о точке стыка линий разграничения сопредельных участков дна Каспийского моря, совершенное в г. Алматы 14.05.2003 г. // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 2003 – N 23, стр. 166;
- [6] Соглашение между Республикой Казахстан и Азербайджанской Республикой о разграничении дна Каспийского моря между Республикой Казахстан и Азербайджанской Республикой, совершенное в г. Москве 29.11.2001 г. // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 2003. – N 14, ст. 115;
- [7] Соглашение между Республикой Казахстан и Туркменистаном о разграничении дна Каспийского моря между Республикой Казахстан и Туркменистаном, совершенное в г. Ашхабаде 02.12.2014 г. // Бюллетень международных договоров Республики Казахстан. – 2015 – № 5, стр. 44;
- [8] Декларация Президентов Азербайджанской Республики, Исламской Республики Иран и Российской Федерации // Президент Азербайджана Ильхам Алиев. - 2016. – 09 августа. – URL: <http://ru.president.az/articles/20776> (дата обращения 12.10.2017);
- [9] Соглашение о сотрудничестве в сфере безопасности на Каспийском море // Президент России. – 2010. – 18 ноября. – URL: <http://kremlin.ru/supplement/785> (дата обращения 13.10.2017);
- [10] Заявления глав государств – участников IV Каспийского саммита для прессы // Президент России. – 2014. – 29 сентября. – URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/46689> (дата обращения 12.10.2017);
- [11]. Споразумение между Руската федерация и Туркменистан за сътрудничество в газовия сектор от 10-ти април, 2003 г.;

- [12]. Споразумение между правителството на Република Казахстан и Република Азербайджан „За границите на Каспийско морското дъно“, 18.11.2001 г.;
- [13]. Договор за принципите на сътрудничество и принципи на сътрудничество между Руската федерация и на Ислямска република Иран, 12.03.2001 г.;
- [14]. Декларация между Руската федерация и Ислямска република Иран относно правния статут на Каспийско море. 12.03.2001 г.;
- [15]. Договор за приятелство и сътрудничество между Руската федерация и Република Туркменистан, 23.04.2002 г.;
- [16]. Закон за държавната граница на Република Туркменистан от 1993 г.;

Литературни източници, публикации в СМИ, монографии, автореферати, статии, web-сайтове

- [17]. Мамед Мустафаев, Интернет журнал „Военно-политической аналитики“ Каспийская политика и современные вызовы 22/01/2018
- [18]. Каспийский регион в системе геополитических интересов США, ЕС и КНР тема диссертации и автореферата по ВАК 23.00.04, кандидат политических наук Айвазян, Диана Степановна Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/kaspiiskii-region-v-sisteme-geopoliticheskikh-interesov-ssha-es-i-knr#ixzz5ATaAbw1D>
- [19]. Е.Б.Чернявский Что есть Каспий и как его поделить? *Евгений Борисович Чернявский*, заведующий сектором комплексного развития прибрежных зон в Совете по изучению производительных сил РАН и Минэкономразвития России. ж. Природа №1, 2007 г.
- [20]. Пламен Димитров, доктор по история, Българско геополитическо дружество Каспийското направление в геоенергийната политика на Русия (1992-2012) Dimitrov Plamen VIA EVRASIA, 2012, 1.pdf
- [21]. Толмачёв Станислав Германович, Неопределённость правового статуса Каспийского моря как фактор формирования вызовов и угроз национальной безопасности Российской Федерации, Московского Государственного Лингвистического университета кафедры политологии
- [22]. Гильмутдинова, Дина Анисовна, Политика США в Каспийском регионе: Азербайджан, Казахстан и Туркменистан, автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата политических наук, Дипломатическая академия Министерства иностранных дел Российской Федерации, 2007;
- [23]. Пламен Димитров, Каспийските перспективи на европейската енергийна сигурност СУ „Св.Св. Климент Охридски“, Исторически факултет, катедра по нова и съвременна история, Автореферат за получаване на научна степен „доктор“, София, 2012;
- [24]. Пламен Димитров, Каспийско направление в геополитиката на Русия (1992-2012) <http://www.viaevrasia.com/documents/Dimitrov%20Plamen%20VIA%20EVASIA,%202012,%201.pdf>
- [25]. Ланда, К. Г. Каспийская модель регионального сотрудничества: диссертация. доктора политических наук: 23.00.0; (Место защиты: Российская академия государственной службы при Президенте РФ). - Москва, 2010. - 425 с.
- [26]. Ч. Исмаилов, Ж. Сарабеков, С. Михеев, Каспий наконец станет по-настоящему морем сотрудничества, ж. Спутник, 06.12.2017 <https://ru.sputnik.az/azerbaijan/20171206/413071170/azerbajdzhan-kaspijskoe-more-status-kaspija-kazahstan-rossija-iran-turkmenistan.html>

- [27]. Бутаев, А. М. Каспий: зачем он Западу? Част 4: Как разделит Каспийскую нефть. Махачкала, 2004. <http://www.caspiy.net/dir3/west/4.html>
- [28]. Юрий Александров, Каспий как незрелое яблоко раздора, Нефтяная геополитика www.politcom.ru/2002/p_neft19.php
- [29]. Оруджев, Р. Конвенция о статусе Каспия готова на 70–80%, но Иран по-прежнему хочет владеть 20% моря-озера. <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1239826800>
- [30]. Халықаралық ғылыми-сараптамалық және ақпараттық журнал International research magazine Жумалы Р. Геополитика Центральной Азии – Алматы, 2006. – 515 с. ШерьяЗДанова К.Г. Основные направления казахстанскогерманских отношений в рамках сотрудничества Казахстана и ЕС.
- [31]. Ramazanova Emilia, The Caspian Sea: Legal Challenges of Delimitation between Littoral States Title The Caspian Sea: Legal Challenges of Delimitation between Littoral States, Small Master's Thesis, Masters of Laws in Law of the Sea University of Tromsø Faculty of Law, Fall 2012.
- [32]. Granmayen, Ali. Legal History of the Caspian Sea. In: Akiner, Shirin. Editor. The Caspian. Politics, energy and security. RoutledgeCurzon, London, 2004, p. 33.
- [33]. Barbara Janusz-Pawletta B. (2015) Legal History and the Present State of Use of the Caspian Resources. In: The Legal Status of the Caspian Sea. Springer, Berlin, Heidelberg
- [34]. Габиева Зарина, Правовой статус Каспия – Обозреватель, Observer №8(175), 2004. http://www.nasledie.ru/oboz/08_04/8_12.HTM
- [35]. Gas and Oil Connections; the Caspian Sea: rivalry and cooperation Source: Caspian Sea Region: Survey of Key Oil and Gas Statistics and forecasts, July 2006, EIA, www.eia.doe.gov
- [36]. Oksana Antonenko, Russia, Central Asia and the Shanghai Co-operation Organization Russian Analytical Digest, No 25/07, London.
- [37]. Нова карта на Близкия Изток/Ротшилд съживява пътя на коприната 31.01.2015. <http://budha2.blog.bg/drugi/2015/01/31/nova-karta-na-blizkiia-iztok-rotshild-syjiviava-pytya-na-kop.1334545>.
- [38]. Ан Сакоманто, Кратка история на „Пътя на коприната“ сп. Word trade 30. 11.2016 <http://www.mediapool.bg/kratka-istoriya-na-quotpatya-na-koprinataquot-news33694.html>
- [39]. Berühmter Forschungsreisender in China – Ferdinand von Richthofen, Знаменитият изследовател и пътешественик на Китай - Фердинанд фон Рихтгофен, <https://www.archiv.uni-leipzig.de/geschichte/beruehmter-forschungsreisender-in-china-ferdinand-von-richthofen/>
- [40]. The Silk Road, The Bridge between Eastern and Western Cultures, vol.5,N1 Richthofen`s „Silk Road“, 2007.
- [41]. Мамедов Р.Ф. Формирование Международно-правового статуса Каспийского моря в постсоветский период // Центральная Азия и Кавказ. 2000. № 2(8). URL: http://www.ca-c.org/journal/2001/journal_rus/cac-02/10.mamru.shtm
- [42] Каспийский регион как геополитическая проблема современных международных отношений :90-е годы XX века тема диссертации и автореферата по ВАК 23.00.04, доктор политических наук Жильцов, Сергей Сергеевич Год: 2004 Москва Количество страниц: 335 Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/kaspiiskii-region-kak-geopoliticheskaya-problema-sovremennykh-mezhdunarodnykh-otnoshenii-90-#ixzz5B29ge8Fp>